מדרש אגדה — ויצא

מדרש אגדה · להדפסה · מבית דוד

ויצא יעקב. אמרו חכמים והלא כמה חמורים וכמה גמלים יצאו עמו מבאר שבע, ולא גילה הכתוב יציאתן, וביעקב כתיב ויצא יעקב, מכאן לתלמיד חכם שיוצא מן המקום ישארו אנשי המקום יתומים: יצא משם יצא הודה יצא זיוה יצא כבודה: וילך חרנה. וכי בשעה שיצא מבאר שבע בא לו לאלתר לחרן, אלא מלמד שקפצה לו הארץ: וישכב במקום ההוא. וכי עדיין לא שכב אלא באותו מקום, מלמד שכל אותן השנים שהיה בבית רבו לא שכב, לכך נאמר וישכב וגו': ויחלם והנה סלם. מכאן אמרו חכמינו ז"ל אין חלום בלא פתרון, סלם זה סיני בגימטריא: ד"א סמל צלם: ד"א סלם הכבש של מזבח: מצב ארצה. שנאמר בתחתית ההר (שמות יט ז): וראשו מגיע השמימה. [שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים (דברים ד יא): והנה מלאכי אלהים] זה משה ואהרן. ד"א עולים ויורדים בו. יורדים ועולים מיבעי ליה, אלא אותן מלאכים שיצאו עמו מארץ ישראל לא הלכו עמו לחוצה לארץ, אלא עלו הם, וירדו אחרים לחוצה לארץ, ובשעה שעלו בשמים וראו דיוקנו של יעקב אבינו חקוק בכסא הכבוד אמרו והלא למטה הוא ומי הביאו כאן, ירדו וראו אותו ורצו להזיקו, מיד ירד הקב"ה להצילו, היינו דכתיב והנה ה' נצב עליו (פסוק יג), מכאן שחסידים הראשונים ורוכב עליהם, שנאמר ויעל אלהים מעל אברהם (בראשית יז כב): הארץ אשר אתה שוכב עליה. מאי רבותא איכא בהא, ד' אמות שהוא שוכב עליהם אלא מלמד שנקפלה כל ארץ ישראל תחתיו: ופרצת ימה וגו'. נתן לו הקב"ה תחומין בלא מצרים: ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. שאין העולם מתקיים וגשמים וטללים לברכה אין יורדין אלא בזכות ישראל: והנה אנכי עמך. הבטיחו להיות עמו בחוצה לארץ ולהשיבו: ואנכי לא ידעתי. אילו הייתי יודע לא הייתי שוכב מפני אונס השינה שאסור לישן אפי' בבתי כנסיות: מה נורא המקום הזה. אמרו חכמינו ראה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. בנוי שנאמר מה נורא המקום הזה. וחרב, שנאמר אין זה. ובנוי, שנאמר כי אם בית אלהים וגו': דבר אחר מה נורא המקום הזה. ראוי לירא מן המקום: וזה שער השמים. מלמד שהשכים יעקב אבינו וראה שכינה למעלה מראשו ונתפחד, שהי' המלאכים עולים ויורדים בו: ויקח את האבן. מלמד שנעשו כל האבנים אחד, ולמה מפני שהיו מתקוטטות זה עם זה, זאת אומרת עלי יניח הצדיק ראשו, וזאת אומרת עלי יניח הצדיק ראשו, נעשה נס ונעשו כולם אבן אחת: ושמרני. שביקש יעקב שיצילהו הקב"ה מע"ז ומגילוי עריות ומשפיכות דמים ולבסוף נכשלו בניו בכולם: ונתן לי לחם לאכל. מכאן שהצדיקים אינם מבקשין אלא כדי פרנסתן וסיפוקן, ויעקב לא היה לו אפילו בגד ללבוש בשעה שיצא מבאר שבע, אלא רצה עשו אחיו להרגו, ואליפז היה תלמידו של (יעקב) [יצחק], ואומר איך אעשה שלא אהרגנו, ולקיים מצוות אבי, גזלו כל ממונו ואפילו כל בגדיו, והניחו ערום, ועני נחשב כמת, שארבעה נחשבים כמתים: עשר אעשרנו לך. ואפילו מבניו, ולפיכך לוי הוא העשירי:

וישא יעקב רגליו. לעולם רגליו של אדם נושאין אותו, ויעקב נשא את רגליו, אלא מלמד שנעשה קל מרוב השמחה שהיה לו מפני שאמר לו הקב"ה ארצה בני קדם: וירא והנה באר בשדה. מלמד שראה סיני שבו ניתנה תורה, שנקראת באר חיים: שלשה עדרי צאן. כהנים ולויים וישראלים: רובצים עליה. מרביצים תורה: כי מן הבאר ההיא. מן התורה ההיא ישתו ישראל: והאבן גדולה. זו שכינה, שנאמר משם רעה אבן ישראל (בראשית יט כד): ונאספו שמה. אלו ישראל, שנאמר ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י טיז): וגללו את האבן. משה ואהרן יקבלו את התורה: והשקו את הצאן והשיבו את האבן. זה שנאמר וישב משה את דברי העם וגו' (שם שם ח): ויאמר להם יעקב וגו'. לעתיד לבוא יצא יעקב לקראת בניו וישאל להם אחי מאין אתם: ויאמרו לו מחרן אנחנו. מחרונו של מקום אנו באים: ויאמר להם הידעתם וגו'. יודעים אתם אם הלבין הקב"ה על עונותיכם ומחל לכם, שנא' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (ישעיה א יח): ויאמרו ידענו. כי בודאי מחל: השלום לו. אם ישנו בשלום עמכם: ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן: ויגד יעקב לרחל. אמר לה יעקב הנשאי לי. אמרה לו הין. אלא אבא רמאה הוא ולא יכלת ליה, אמר לה יעקב אעביד אנא עמיה לרמאותא אם הוא רמאי, ואם הוא בן ישר אני בן ישר, כמו כן אמרה לו מכל מקום כן לא יכילית ליה, מיד מסר לה סימנין: ויהי כשמוע לבן. שמח שמחה גדולה בלבו, אמר אליעזר עבד אברהם הביא ממון רב, זה על אחת כמה וכמה. מיד וירץ לבן לקראתו מרוב שמחתו: ויחבק לו. ממשש היה לו בחיקו אם הביא ממון ואם לאו, ולא מצא, אמר לבן שמא מרגליות ניתנה בפיו, מיד וינשק לו, לדעת אם ימצא המרגלית: ויביאהו אל ביתו. אמר שמא יש אצלו ממון ויניחו בבית, ועדיין לא היה מאמין בו, עד שהיה הולך עמו בבית החיצון ומפשפש צרכו: ויספר ללבן. סיפר לו יעקב היאך היה מעשה אליפז שגזל ממונו: אך עצמי ובשרי אתה. אמר לו כך אתה נחשבת בעיני כעצם שאין בו בשר וכבשר שאין בו ממש, מפני שלא הבאת כלום: שם הגדולה לאה ושם הקטנה רחל. [שם הגדולה] שמתנותיה גדולות כהונה ומלכות: ושם הקטנה רחל. מתנותיה שאול ומרדכי: ועיני לאה רכות. כמו רך ומשוח מלחמה (ש"ב ג לט): ד"א רכות. מתוך שהיו אומרים ללבן שתי בנות וליצחק שני בנים, ישא הגדול את הגדולה, והקטן את הקטנה, והיתה יוצאת לאה בפרשת דרכים ושואלה לעוברים ולשבים מה מעשיו של עשו, אומרים לה רשע גמור הוא, והקטן איש תם, והיתה בוכה מפני שהיא היתה הגדולה, עד שנעשה עיניה רכות: הבה את אשתי. ומי חצוף אינש כוליה האי, אלא לפי שהיה יעקב זקן והיה לו לעסוק בפריה ורביה, אמר ללבן הבה את אשתי כי מלאו ימי. ימי שנותיו של אדם שבעים שנה, ואם בגבורות שמונים שנה, וכבר עברו שמונים שנה דקיימא לן בשעה ששלח יצחק את יעקב בנו, בו בפרק מת ישמעאל, שנאמר וירא עשו וגו' (בראשית כח ח), וכתיב וילך עשו אל ישמעאל וגו' (שם שם ט), ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שאחות גביות היא, אלא מלמד שקידש ישמעאל אביה ומת והשיאה גביות אחיה, וישמעאל נולד קודם יצחק י"ג שנה, דכתיב וישמעאל בנו בן שלש עשרה וגו' (בראשית יז כה), ואותה שנה נולד יצחק, וימי שנותיו של ישמעאל קל"ז ובשעה שנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה, הוצא מקל"ז שנים ס' שנה דיצחק, וי"ג שנולד יעקב, הרי ע"ג, נשתיירו ס"ד ליעקב, וי"ד שנטמן בבית עבר רבו קודם שבא ללבן, לפיכך אמר ללבן כי מלאו ימי: ויאסוף לבן. עשה כינופיא עם כל אנשי המקום ואמר להם אתם ראיתם קודם שבא חסיד זה בינינו עצימות מים היה, ואפילו אבן אחת שעל פי הבאר לא היינו יכולים לגלול עד שנאספו כל העדרים, ואחר כך יגללו, ועכשו בזכותו נבעו המים, והוא לבדו גלל את האבן, והנה שואל את רחל, ואם אתן אותה לו ילך מעמנו, אבל אם רצונכם אתן לו את לאה, ויעבוד עוד ברחל, ויאמרו לו הין, שאלמלא כן היה ליעקב שיתפוס את לבן בדין, אלא שבאו עמו אנשי מקומו: את זלפה שפחתו. והיתה קטנה והיתה ראויה לרחל, וניתנה ללאה ברמאותו, כדי להראות ליעקב שזו שפחת רחל, ומנא לן דקטנה היא, דכתיב בה ותלד (בראשית ל י), ולא כתיב ותהר כבלהה, ובבלהה כתיב ותהר (שם שם ד) שהיתה בחורה ואין ההריון ניכר בה הא סתמא קטנה: ד"א ותהר מהו ותהר, כמו הר כשהאשה מעוברת נראית כהר: ויהי בבקר והנה היא לאה. מכלל דעד השתא לא היתה לאה, שמסרה לה רחל אותם הסימנין שמסר לה יעקב שלא לביישה: מלא שבוע זאת. שבעת ימי החופה: לה לשפחה. ולא ליעקב לשפחה: ורחל עקרה. כי רחל היתה עיקר הבית, אלא שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים: הפעם ילוה אישי. האמהות הם הנביאות שידעו בנבואתן שמעמידים י"ב שבטים כנגד י"ב מזלות, והיתה סבורה שיהא לכל אחת מהם שלשה, לכך אמרה כי ילדתי לו שלשה בנים, מעתה לא יהא לו פתחון פה עלי: הפעם אודה וגו'. גרסינן בברכות אמר

ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מיום שברא הקב"ה את עולמו לא בא אדם שנתן הודאה לפני הבורא עד שבאת לאה, שנאמר הפעם אודה את ה': ד"א הפעם אודה את ה'. משל למה הדבר דומה, לכהן שהלך לבית הגרנות לקבל תרומות ומעשרות, בזמן שנותן לו בעל [השדה] התרומה והמעשר לא משבח ליה, ואם מוותר ליה מדידיה מיד משבחו, כך לאה כיון שראתה שנתן לה הקב"ה יותר משלשה בנים, נתנה לו הודאה:

ותאמר אל יעקב הבה לי בנים. התפלל לפני המקום עלי כשם שעשה אברהם לשרה, ויצחק נמי לרבקה, כדכתיב ויעתר יצחק וגו' (בראשית כה כא): ויחר אף יעקב ברחל וגו' אשר מנע ממך. ממני לא מנע אלא ממך, שהרי יש לי בנים, אבל יצחק אבי לא היה יודע אם הוא עקר או אם היא עקרה, והיה צריך להתפלל, אמרה לו והלא אברהם זקינך לא מנע עצמו מן הרחמים אעפ"י שהוליד את ישמעאל, אמר לה עשי כאשר עשתה שרה שנתנה שפחתה לאברהם, מיד. ותאמר הנה אמתי בלהה. כעין בהלה שהיתה מתבהלת בשעת לידתה ולא ידעה להניק. ואמרו חכמינו ז"ל כי ארבעתם היו אחיות, שלא הותר ליעקב לישא שפחה, אלא היו מאשה אחרת, והיה לבן אוהב ללאה ולרחל יותר מהן וקראן שפחות: דנני אלהים. היתה מצדקת עליה את הדין כל מעשיו של הקב"ה דין, וכדין עקרה אנכי ואיך ישמע בקולי: נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי. כעין נפתל ועקש (משלי ח ח): ויש אומרים כעין תפלה התפללתי לפני הקב"ה להיות עם אחותי וגם יכלתי. ומאן דאמר לשון נפתול הכי קאמר עיכבני הקב"ה מהיות כאחותי וגם יכולתי במקצת: בגד. משבט גד עתיד לצאת אליהו הנביא המגיד בשורות טובות לישראל, וכמה דהוא אמר גד גדוד יגודנו (בראשית מט יט): ויש אומרים בא מהול, שנאמר גודו אילנא (דניאל ד יא): בכל השבטים לא נאמר בהם על כן קראו שמו חוץ מלוי, לפי שאוכלוסין שלו מעט היה, לפי שהארון מכלה בהם: ד"א בכל השבטים כתיב ותקרא את שמו, אבל בלוי כתיב קרא שמו, לפי שיעקב ראה ברוח הקודש שעתיד לצאת ממנו שבט הכהנים, דכתיב בהו וילוו עליך וישרתוך (במדבר יח ב), על כן קרא שמו לוי ברוח הקדש: באשרי כי אשרוני בנות. מרוב בנים: וילך ראובן בימי קציר חטים. מכאן שאין הצדיקים פושטין את ידיהם בגזל, שהרי הלך ראובן בימי קציר חטים, ולא הביא אלא דודאים בלבד, שאין להם בעלים, וקשר ראובן הדודאים בחמורו והוציאו: המעט קחתך וגו'. אמרה לאה לרחל לא דייך שלקחת את אישי שנמשך לבו אחריך, אמרה רחל ללאה לא לאה אישך הוא אלא אישי, ובעבורי בא מבאר שבע, ועל ידי שמסרתי לך הסימנים נעשה אישך: לכן ישכב עמך הלילה. לפי שהיה מנהג יעקב לישכב עם לאה לילה [אחת], ועם רחל לילה אחת, ואותה הלילה של רחל היתה, והניחתו ללאה תחת הדודאים: הפעם יזבלני וגו'. כעין שדה שמזבלין אותה כדי שתצא התבואה יפה: ואחר ילדה בת. ראויה היתה לאה לילד ז' בנים, אמרה י"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב וכבר ילדתי ששה ושתי השפחות ד' הרי עשרה, ואם עדיין אלד השביעי נמצא שלא תהא אחותי אפילו כאחת השפחות, ובקשה רחמים שיתהפך העובר שבמיעה לבת, והסכים הקב"ה ועשה כדבריה לכך כתיב ואחר ילדה בת, שנהפך הבן לבת: ויזכור אלהים את רחל. אליהו מעיד על תחיית המתים מנשה מעיד שמקבל הקב"ה את השבים, ואפים שהוא מבני בניה של רחל מעיד על פקידת עקרות. יהודה מעיד שהקב"ה הציל לתמר מן האש, שנאמר הוציאוה ותשרף (בראשית לח כד). וכן חנניה וחביריו שהם מבני יהודה: בגמרא דורשי רשומות לי גלעד ולי מנשה: ד"א ויזכור אלהים וגו'. זכר הקב"ה ענותנותה של רחל שמסרה הסימנים לאחותה שנתן לה יעקב שלא קבלה לבייש אחותה: אסף אלהים את חרפתי. דרך הנשים כך היא כל שמקלקלת ברשות בעליהן או אוכלות או נותנות, תולות בבניהם ואומרות בניך עשו, לכך אמרה רחל יש לי עכשיו על מי אשליך: ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו'. אמר יעקב כתיב (והנה יהיה) [והיה] בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו' כל זמן שהאש בלא להבה אינו מחזיק לכל, אבל להבה תלהט הרים, לפיכך בטח יעקב והלך: שלחני. כעין שליח שחוזר או שנפטר: נחשתי. שהיה לבן מנחש: כי מעט אשר היה. כל צאן לבן בעת שבא יעקב לא היו אלא שבעים, כתיב הכא כי מעט, וכתיב בישראל ויגר שם במתי מעט (דברים כה ו), מה להלן בשבעים, אף הכא שבעים: לרגלי. בשעה שהלך לבן לקראת יעקב ויחבק לו וינשק לו לידע אם הביא ממון ולא מצא, המתין לו עד שבא לביתו אמר בידוע שהטמין ממונו במקום שהוא לרגליו, והלך וחפר מרגלותיו, ומצא מטמון זהב וכסף לכך אמר לרגלי ויש אומרים יש רגל מברכת ויש רגל מייבשת: חום בכשבים. חום בכשבים שאינם שחורים: גנוב הוא אתי. הן לי שמחה גדולה כלומר היינו מילתא דלא אפשר: כל אשר לבן בו. אפילו רגל אחד שהיתה לבן במקצת להפרידן יותר ממה שאמר לו יעקב: בינו ובין יעקב. בין צאנו שנתן ביד בניו לאותן צאן שנתן ביד יעקב שלשת ימים שלא יחזור ויתערב צאן יעקב בצאן לבן הנותרות ומשעה שעזבם יעקב מיד באו זאבים ונטלו מהם הרבה: לוז. הנושא אגוזים קטנים: ויחמו הצאן. מפני שנטל כל אשר לבן בו: והכשבים הפריד יעקב. הזכרים שלא יולדו כמותן: פני הצאן. העקודות כדי שיחמו במקלות לבנים וילדו לבנים: ובהעטיף הצאן. היו יולדים ב' פעמים והיה יעקב נוטל פעם ראשונה שהם יפות, והשנייה מניח ללבן, ואינו משים בשנייה מקלות: צאן רבות. הרבה לא נאמר אלא רבות, שהיו פרות ורבות כאחד:

השדה אל צאנו. מכאן לאדם שרוצה לדבר דבר סתר יצא לשדה ויספר במקום שאין שומעין אותו בני אדם, שאזנים לכותל ואזנים ליער, אבל בשדה אין כלום: התל בי. שקר: והחליף את משכורתי. כלל בחמשה שנים החליף את משכורתי: עשרת מונים. כמה הם עשרת מונים מאה פעמים בכל שנה שחמשת השנים שני פעמים: כי ראיתי את כל אשר לבן וגו'. שהיה מחליף בימי עיבורן: העוד לנו חלק ונחלה. על מה אנחנו עומדים, אפילו אם ימות אין לנו חלק ונחלה, לפי שאין הבנות יורשים במקום הבנים, כי נמכרנו כשפחה שמשתעבדים בה: ויאכל גם אכול וגו'. הכסף שהיה צריך בנישואין או לשמור צאנו בי"ד שנה שעבדת בנו: את התרפים. נתכוונה כדי להסיר ע"ז מבית אביה: ביום השלישי. שהיה רחוק דרך שלשה ימים: ויקח את אחיו. מאנשי המקום ומקרוביו: מטוב עד רע. ולמה הזהירו הכתוב שידבר בטובה, לפי כשהיה מדבר בטובה היה מזכיר ע"ז אלהי אברהם ואלהי נחור שהם שופטים בינותינו: ויען יעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: לא יחיה. ומפני החרם הזה מתה רחל בלא זמנה: באהל יעקב ובאהל לאה וגו'. אהל יעקב זה אהל רחל, שהיה רגיל בו יותר משל לאה, ולא היה לו אהל מיוחד, חזר ברוב רמאותו ולא הניח כלום לפשפש, וחזר ופשפש בכר הגמל, ונעשה נס לרחל ונעשו התרפים כר מלא נוצה: ולא מצא את התרפים. אבל דברים אחרים מצא: לפיכך ויחר ליעקב: לא שכלו. כמו תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י): גנבתי יום וגנבתי לילה. אותה שהיתה גנובה בין ביום בין בלילה, לי היתה גנובה, ואני חייב באחריותה: ד"א גנובתי זינבתי באורתא מאי טעמיה זוטר גנובתיה, וכן היה אומר יעקב אני הייתי מנהג אחריהם סמוך לזנבם ביום ובלילה: הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה. כשהייתי שומר בקיץ, וגם כשהייתי שומר ביום המעונן, שהוא דומה ללילה שהיו ימים מעוננים, כמו שאמרו במסכת יומא יום מעונן היה, שקורין שקוטינש אכלני חרב: ותדד שנתי מעיני. שכבת שחר: ופחד יצחק. שהיה לו בשעה שנעקד: אם תענה את בנותי. מתשמיש המטה:

ויפגעו בו מלאכי אלהים. פירשו המלאכים שלוהו מחוצה לארץ ונלוו עמו המלאכים להכניסו לארץ: מחנים. שתי מחנות, מחנה הלך ומחנה בא: